บทละครเรื่องนางมโนห์รากับเพลงชาน้อง

วันเนาว์ ยูเด็น

เพลงชาน้อง หรือ เพลงช้าน้อง คือที่เรียกกันทั่วๆ ไปทางภาคใต้ว่า เพลงร้องเรือ เป็นเพลงที่ใช้กล่อมเด็ก หรือ ปลอบเด็ก ที่ภายหลังเด็กนำมาร้องเมื่อไกวชิงช้าหรือร้องโต้ตอบเล่นกันสนุกๆ ในหมู่เด็กตามที่จดจำมาจากผู้ใหญ่ จัดเป็นมุขปาฐะ คือ ถ่ายทอดกันด้วยปากต่อๆ กันมา ไม่สามารถทราบได้ว่าใครเป็นผู้แต่ง อาศัยการร้องต่อๆ กันไปเป็นทอดๆ และแพร่หลายกันไปทั่วหมู่บ้านหรือท้องถิ่น อาจผิดเพี้ยนแตกต่างกันไปบ้างตามภาษาของแต่ละท้องถิ่น และตามที่จดจำกันไป

สาเหตุที่เรียกเพลงกล่อมเด็กว่า เพลงชาน้อง หรือ เพลงช้าน้อง ก็เพราะเป็นเพลงกล่อมน้องหรือกล่อมเด็กนั่นเอง คำว่า ชา หรือ ช้า หมายถึงขับกล่อม ทำนองเดียวกับคำว่า เห่ หรือเห่ช้า เช่น

จึงวางองค์ลงบนแปลแล้วเห่ช้า ทำขนมแชงม้าเวลาดึก
โอระเห่เอระโห่ฌระฮึก อึกทึกทั้งศาลาจนราตรี[๑]

หรือ

สายลมแรงแกว่งไผ่ไหวยะยาบ รังกระจาบโยนแกว่งตามแรงไหว
เหมือนเห่ช้าอารมณ์ยามลมไกว เคล้าเสียงไผ่ผิวแผ่วแจ้วจำเรียง[๒]

ช้า ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายในแง่ของคำกริยาไว้ว่า ก. ขับ, กล่อม

๑ สุนทรภู่, *พระอภัยมณี*. โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๔, หน้า ๓๖๒
๒ มะเนาะ ยูเด็น, "เพลงกล่อมลูก" *ดนตรีไทย*, กรุงไทยการพิมพ์, ๒๕๐๕.

ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า ใช้เพลงประเภทนี้เป็นเพลงชาน้อง หรือ ช้าน้อง ดังกล่าว คือ

เวเปลเหอ สั่งให้เวช้าช้า
โผกเปลเวผ้า เวโหยนโยน ช้า ให้น้องนอน
เวลาน้องอยากนม พาไปส่งนมพระมารดร
เวโหยนโยน ช้า ให้น้องนอน บ๋อนข้าวอาบน้ำให้

โผกเปลเวผ้า แสดงให้เห็นลักษณะของเปลที่ให้เด็กนอน มีลักษณะคล้ายเรือ คือ แหลมหัวแหลมท้าย ใช้ผ้าผูกเป็นเปลดังกล่าวเหมือนเรือ จึงเรียกได้อีกชื่อว่า เพลงร้องเรือ คือร้องเมื่อเด็กนอนอยู่ในเปล นั่นเอง
หรือ

ร้องเรือ เหอ ร้องโฉทั้งบ้าน
ไม่ใช่การท่าน ท่านเหออย่าเก็บเอาใจใส่
ร้องเรือชา หลาน ไม่เกี่ยวไม่พานไปหาใคร
ท่านเหออย่าเก็บเอาใจใส่ ร้องเรือชา หลาน

ภายหลังเด็กนำเพลงจำพวกนี้ไปร้องโต้ตอบทำนองกระเซ้าเย้าแหย่ หรือร้องสนุกๆ กันเมื่อไกวชิงช้า เช่นเนื้อร้องที่ว่า

เขเปลเหอ นั่งเขใต้ต้นอ้อย
เด็กนั่นหัวทอย ร้องเรือก็ไม่เป็น
ได้ยินเสียงเพื่อนว่า มือคว้ากินข้าวเย็น
ร้องเรือก็ไม่เป็น ข้าวเย็นชานแมวกิน

เว – ไกว
โหยน –โยน, ไกว
โฉ – เสียงดังลั่น
เข– ขี่ ในที่นี้หมายถึงนั่งเปล คือนั่งชิงช้า
หัวทอย – หัวเบี้ยว
ชาน – เหลือเดน
โผก – ผูก
อยาก – หิว
ไม่ใช่การ – ไม่ใช่กงการ, ไม่ใช่เรื่อง
เปล – นอกจากหมายถึงเปลนอนแล้วยังหมายถึงชิงช้าได้ด้วยในที่นี้คือชิงช้า

นอกจากนี้เพลงจำพวกนี้ยังใช้นำไปร้องแก้เกี้ยวโต้ตอบกันได้อีก ตัวอย่างเนื้อร้องที่เห็นถึงการนำไปใช้ในลักษณะนี้ เช่น

คือน้องเหอ
ลูกอีตัดหัวพ่อม
แลมันได้ที่ไหน
ร้องเรือแก้ชาย

คือนางต้นขามบ้อม
ร้องเรือแก้ชาย
มันไม่รู้จักอาย
ความอายไม่มีเหลย

ในบทละครครั้งกรุงเก่าเรื่องนางมโนห์รา ซึ่งเป็นเรื่องที่มีชื่อเสียงที่สุดในบรรดาเรื่องต่าง ๆ ที่นำมาแสดงมโนห์รา หรือที่เรียกว่า โนรา มีลักษณะที่เป็นลักษณะเดียวกับเพลงชาน้อง จึงสงสัยว่าคำโต้ตอบของนางมโนห์รากับพระมารดาอาจเป็นที่มาของเพลงชาน้องก็ได้ เมื่อเป็นที่นิยมกันในทางภาคใต้ก็จะจดจำวิธีการโต้ตอบในลักษณะนั้นไปเป็นเพลงพื้นเมืองใช้ในการกล่อมเด็ก หรือโต้ตอบกัน เพราะโนรากับทางภาคใต้เป็นของคู่กันพอ ๆ กับหนังตะลุง

ในคำโต้ตอบระหว่างนางมโนห์รา กับ พระมารดา ในบทละครเรื่องมโนห์ราสำนวนครั้งเก่ามีว่า

สงสารพระมารดา อนิจจามาร้องอยู่เกรี้ยวเกรี้ยว เนื้อหนังของแม่มาแห้งเหี่ยว เรี่ยวแรงจะมาแต่ไหน แรงของแม่น้อย ลูกเอยมาลากเอาแม่ไป เรี่ยวแรงจะมาแต่ไหน เพียงดังจะขาดหัวใจตาย

ถ้าจะเขียนตามรูปแบบของเพลงชาน้อง เนื้อความตอนนี้จะเขียนได้เช่นนี้ คือ

สงสารพระมารดา
เนื้อหนังของแม่มาแห้งเหี่ยว
แรงของแม่น้อย
เรี่ยวแรงจะมาแต่ไหน

อนิจจามาร้องอยู่เกรี้ยวเกรี้ยว
เรี่ยวแรงจะมาแต่ไหน
ลูกเอยมาลากเอาแม่ไป
เพียงดังจะขาดหัวใจตาย

จะเห็นว่ามีลักษณะทุกประการเหมือนกัน รูปแบบลักษณะของเพลงชาน้องบทหนึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๘ วรรค ใน ๘ วรรค หรือ ๔ บาทนี้ วรรคหนึ่ง ๆ มีจำนวนคำอยู่ ๒ แบบ คือ

ขามบ้อม – มะขามป้อม
แล – ดู
เหลย – เลย
ลูกอีตัดหัวพ่อม – เป็นคำด่า พ่อม คือ พ่อ
แก้ – แก้เกี้ยว, ต่อปากต่อคำ

แบบแรกวรรคละ ๔ หรือ ๕ คำ แบบที่สองมีวรรคละ ๗ หรือ ๘ คำ หรือบางบทอาจมีปนกันบ้างระหว่าง ๕ หรือ ๘ คำ ตามแบบของเพลงพื้นเมือง ตัวอย่าง เช่น

แบบที่มีวรรคละ ๔ หรือ ๕ คำ

ไก่แจ้เหอ พลัดแม่ไก่ลาย
เขี่ยกินดินทราย ไก่ลายดอกหมาก
อย่าโฉเจ้าเหอ ไก่เราขันยาก
ไก่ลายดอกหมาก ขันเพราะนะทูนหัว

แบบที่มีวรรคละ ๘ หรือ ๙ คำ

ไปเมืองเหอ ชมดอกดาวเรืองในเมืองฟ้า
โพดานบานอยู่ถ้า หลายเพลามาแล้วแก้วน่ารัก
บุญพี่น้อยฉอยไม่ถึง คอยนั่งรำพึงจึงอกหัก
หลายเพลามาแล้วแก้วน่ารัก ใครได้ใครชักเอา

ลักษณะที่สำคัญของเพลงชาน้อง คือ ส่วนมากหรือเกือบทั้งหมดของวรรคหลังในบาทที่ ๒ จะซ้ำความกับวรรคหน้าในบาทที่ ๔ หรือบาทสุดท้ายของบท ทั้งนี้เพราะเพลงชาน้องใช้สำหรับร้องจึงมีการซ้ำความหรือกระชับความย้ำความรู้สึกของผู้พึง ลักษณะนี้จึงเป็นลักษณะเดียวกับการโต้ตอบระหว่างนางมโนห์รา กับ พระมารดา ในบทละครเรื่องมโนห์รา ตัวอย่างเปรียบเทียบให้เห็นลักษณะนี้ ระหว่าง เพลงชาน้อง กับบทละครเรื่องมโนห์ราความกรุงเก่า มีดังนี้ คือ

เพลงชาน้อง

ลมพัดเหอ พัดมารินริน
หอมดอกขี้หมัน **หอมกลิ่นมาแล้วพ่อทูนหัว**
เจ้าสายสวาทของน้องเอย อยู่ที่ไหนเหลยไม่เห็นหัว
หอมกลิ่นมาแล้วพ่อทูนหัว ติดตัวน้องมาเล่า

โพดาน – พูดตาน
ขี้หมัน – ขมัน
ฉอย – สอย
เล่า – อีก

หรือ

สาวน้อยเหอ แม่สาวน้อยแก้มเกลื้อน
อยู่สวยหวาเพื่อน **บ่าวบ่าวชวนกันมาชมปรอ**
ถ้าเป็นดอกไม้ดอกไหล้ สาวจะหักให้คนละช่อ
บ่าวบ่าวชวนกันมาชมปรอ ใจสาวมีช่อเดียว

บทละครเรื่องมโนห์รา

สงสาร พระมารดามาหวงเอาลูกไว้
แก่แล้วจะค่อยให้ **ให้ลูกเป็นหม้ายอยู่ทนอด**
แต่เพื่อนสาวสาว คราวคราวเขามีผัวเสียหมด
ให้ลูกเป็นหม้ายอยู่ทนอด กลางวังพระราชมารดา
เป็นหญิงเจ้าแม่อา อย่าทำกะริงกะเรียด
ตัวเจ้ายังน้อยสักเท่าเขียด **เจ้ามาวอนแม่จะมีผัว**
เมื่อจะทอหูกไม่ถูกกัน มันจะเอาตะกรนมาโขกหัว
เจ้ามาวอนแม่จะมีผัว ลูกเอยจะยืนสักเท่าใด

หรือ

อีเอยอีนี่ นี่พวกอีขี้ร้ายมโนห์รา
ขวัญข้าวเจ้าแม่อา **หัวใจแม่ร้ายเสมือนแตน**
ลูกอ้ายหมูสู ลูกอ้ายชวาลิ้นแลน
หัวใจแม่ร้ายเสมือนแตน หัวแหวนแขนไทมโนห์รา

ในเพลงชาน้องจะมีบ้างเหมือนกันที่ระหว่างวรรคหลังของบาทที่ ๒ กับวรรคแรกของบาทสุดท้ายจะไม่ซ้ำความกันทั้งหมด คือผิดเพี้ยนกันไปบ้างเล็กน้อยหรือบางคำ เช่น

หวา – กว่า
ลูกอ้ายหมูสู – มีสำนวนทางใต้ว่า ลูกหมาขี้สู ลูกหมูขี้โรค หมายถึง ของเสื่อมคุณภาพ, ของไม่ดี ขี้สู หมายถึงขี้โรค หมูสู จึงหมายถึง หมูขี้โรค เป็นคำใช้ด่าว่าฉากถาง
แลน – ตะกวด, เหี้ย
ยัง – มี ยังผัวแล้วหรือไม่ คือ มีผัวแล้วหรือยัง

อีนั้นเหอ มึงเดินมาคนเดียว
นุ่งผ้าผืนเขียว ถามว่ายังผัวแล้วหรือไม่
สูงสูงบางบาง อย่างพรางพี่ไว้
ยังผัวแล้วหรือไม่ บอกให้พี่รู้ด้วย

ในบทละครเรื่องมโนห์รา ก็มีลักษณะนี้ กล่าวคือ

นางแม่ของลูกอา แม่มาด่าลูกไม่ถูกต้อง
ทั้งพี่ทั้งน้อง เหล่าเราดอกทองเสมือนกัน
ดอกทองสิ้นทั้งเผ่า เหล่าเราดอกทองสิ้นทั้งพันธุ์
ดอกทองเสมือนกัน ทั้งองค์พระราชมารดา

หรือ

บีกหางของนางแม่ นานแล้วปรัมปรา
ขวัญข้าวเจ้าแม่อา บีกหางโรยราเศร้าหมอง
ให้มาแก่แม่เถิดลูกอา แม่จะลงแต่รักมาบีดทอง
โรยราเศร้าหมอง ขอให้แก่แม่เถิดนางไท

เพลงชาน้องมีลักษณะสัมผัสเป็นไปตามแผนสัมผัสดังนี้ คือ

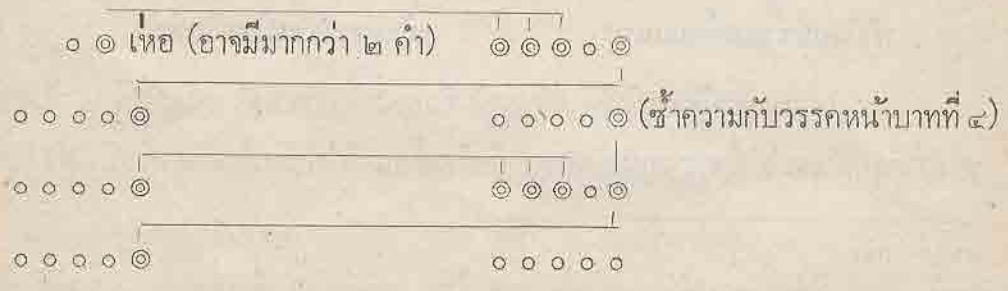

ในตอนโต้ตอบระหว่างนางมโนห์รากับพระมารดาก็มีลักษณะสัมผัสดังนี้ ตามที่กล่าวมาแล้ว และตัวอย่างที่เปรียบเทียบให้เห็นเด่นชัดอีกครั้งดังนี้ คือ

เจ้าแม่ ลูกรักผู้เจ้ามโนห์รา

ขวัญข้าวของแม่อา แม่คิดว่าเจ้าไม่สมพ่อ

วันนั้นขันหมากของพระพรหม เขาใส่พนมลากล้อ

แม่คิดว่าเจ้าไม่สมพ่อ ใครใครมาขอแม่ก็ไม่ให้

หรือ

น่าสงสารพระมารดา อนิจจามาหวงลูกเอาไว้

แก่แล้วแม่จะค่อยให้ ผู้ชายที่ไหนจะเหลียวแล

ธรรมเนียมมาแต่ไหน ใหญ่ใหญ่มานอนอยู่กับแม่

แกล้งหวงเอาไว้ให้เฒ่าแก่ ผู้ชายมาแลก็น่าเกลียด

จะเห็นได้ว่าลักษณะของเพลงชาน้อง เป็นลักษณะเดียวกับลักษณะการโต้ตอบในบทละครเรื่องมโนห์ราซึ่งเป็นสำนวนครั้งกรุงเก่า จะเป็นไปได้ไหมว่า ความนิยมในเรื่องมโนห์ราของคนทางภาคใต้ทำให้นำลักษณะอย่างนั้นไปเป็นเพลงชาน้อง หรือ อาจนำเอาลักษณะของเพลงชาน้องที่ร้องกันอยู่ในหมู่บ้านมาเป็นลักษณะการโต้ตอบของบทละครเรื่องมโนห์รา อย่างไรก็ตามที่แน่นอนก็น่าจะเป็นว่า เพลงชาน้อง มีมานานแล้วตั้งแต่ครั้งกรุงเก่าตามที่ปรากฏลักษณะเดียวกันอยู่ในกลอนบทละครนั่นแหละ

เอกสารอ้างอิง

๑. *บทละครครั้งกรุงเก่า เรื่อง มโนห์รา และสังข์ทอง ฉบับหอสมุดแห่งชาติ*, สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๘.

๒. มะเนาะ ยูเด็น, "เพลงกล่อมลูก", *ดนตรีไทย*, กรุงไทยการพิมพ์, ๒๕๐๙.

๓. วันเนาว์ ยูเด็น, *เพลงชาน้อง*, ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สงขลานครินทร์,

๔. สุนทรภู่, พระอภัยมณี, โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๔๐๔.